

УДК 378.147:36-051:305-047.22

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2024-110-3-54-62>

ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

С. В. Коношенко

ORCID 0000-0001-7727-2897

Н. А. Коношенко

ORCID 0000-0002-7637-8523

І. В. Трубник

ORCID 0000-0001-6076-430X

У статті розглянута проблематика формування нової генерації висококваліфікованих фахівців соціальної сфери, здатних вирішувати складні ситуативні завдання на високому професійному рівні. Висвітлено важливість переосмислення мети і змісту професійної підготовки соціальних працівників через призму впровадження гендерного підходу до навчання. З'ясовано, що ключовою складовою гендерної підготовки соціальних працівників є формування гендерної компетентності, що може відбуватися як шляхом впровадження наскрізних гендерно чутливих підходів, так і через викладання тематичних курсів. Визначено понятійний апарат, що включає в себе гендер, гендерний підхід, гендерну компетентність. Виділено важливі складові гендерної компетентності (мотиваційно-ціннісна, когнітивна, поведінкова) та досліджено рівні їх сформованості у майбутніх фахівців соціальної сфери.

Авторами окреслено завдання формування гендерної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери та схарактеризовано модель формування гендерної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери в процесі професійної підготовки в закладі вищої освіти, яка містить цільову, змістову, технологічну і результативну складові. Конкретизовано принципи, що визначають ефективність формування гендерної компетентності. Деталізовано важливі педагогічні умови, які потрібні для досягнення високого рівня сформованості професійної компетентності у соціальних працівників.

Виділено базові форми діяльності: посилення гендерного аспекту у викладанні обов'язкових і вибіркових дисциплін, введення елементів

гендерного дослідження до змісту завдань практичної підготовки, гендерної тематики до науково-дослідної роботи студентів.

Визначено основні напрями та етапи моніторингу гендерної компетентності студентів закладу вищої освіти у процесі їхньої професійної підготовки: стартова діагностика, експрес-діагностика, контрольна діагностика.

***Ключові слова:** гендер, гендерний підхід, гендерна компетентність, моніторинг гендерної компетентності, гендерокомфортне середовище.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Відповідно до одного з основних напрямів розвитку професійної освіти є переорієнтація її цілей на підготовку фахівців, які мають цілу низку професійно значущих компетенцій, готових до оволодіння новими перспективними технологіями. Один із значущих чинників особистісного розвитку – гендерна соціалізація особистості, успішність якої визначається формуванням гендерної ідентичності особистості, оволодінням нею гендерними нормами поведінки та самовизначенням у системі гендерних стереотипів. Все сказане робить гендерний підхід, що враховує індивідуальні особливості особистості відповідно до її статі і передбачає, на підставі цього, створення сприятливого (гендерокомфортного) середовища, однією зі складових у реалізації особистісно-орієнтованого підходу освіти, а формування гендерної компетентності – істотним компонентом професійної підготовки сучасного фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Теоретичні засади гендерної освіти у підготовці соціальних працівників висвітлено у публікаціях О. Карагодіної, Т. Савків, Т. Семигіної. Формування гендерної компетентності у соціальній роботі досліджували О. Полякова, Т. Семигіна, Т. Шевченко, А. Ярошенко.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив необхідність подальших наукових пошуків шляхів ефективного формування гендерної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери в процесі професійної підготовки в закладі вищої освіти.

Мета статті – охарактеризувати модель формування гендерної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери в процесі професійної підготовки в закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Поняття «гендер», що

використовується при характеристиці відмінностей між чоловіками та жінками в інтересах, потребах та життєвих перспективах увійшло до наукової термінології порівняно недавно, стає у суспільстві невід'ємним елементом всієї соціальної сфери. Сенс поняття «гендер» полягає, перш за все, в ідеї соціального моделювання або конструювання статі, на відміну від біологічної статі, яка задається генетично (Карагодіна, Семигіна, 2020).

Гендерний підхід в професійній освіті розглядається як одна зі складових особистісно-орієнтованого підходу до навчання та виховання, що враховує індивідуальні особливості відповідно до статі та передбачає, на підставі цього, визначення змісту, форм і методів навчання та виховання, створення сприятливого (гендерокомфортного) освітнього середовища, спрямованого на розвиток особистості відповідно до її природного потенціалу (Шевченко, Полякова, 2019).

Гендерна компетентність визначається як базова (провідна) компетентність майбутнього фахівця соціальної сфери, представлена сукупністю засвоєних ним знань про сутність гендерного підходу, умінь здійснювати гендерну стратегію в організації професійної діяльності та досвіду використання гендерних знань та умінь як основу гендерної взаємодії в умовах професійної діяльності. Гендерну компетентність віднесено до провідних (базових) компетентностей, оскільки вона має такі характеристики, як багатофункціональність, міждисциплінарність, багатовимірність, і містить різні особистісні якості, інтелектуальні здібності, комунікацію, пов'язані з гендерною культурою (Семигіна, Ярошенко, 2020).

У структурі гендерної компетентності майбутнього фахівця соціальної сфери можуть бути виділені три складові: мотиваційно-ціннісна, когнітивна та поведінкова.

Мотиваційно-ціннісна складова гендерної компетентності характеризується наявністю позитивної мотивації до використання гендерного підходу, усвідомленням гендерної ролі в межах професійної діяльності, прийняттям або відторгненням гендерних стереотипів та гендерних норм як орієнтирів у конструюванні гендерної взаємодії з отримувачами соціальних послуг та колегами.

Когнітивна складова передбачає наявність у майбутнього фахівця соціальної сфери системи гендерних знань та співвідношення їх із професійною діяльністю. Когнітивна складова містить систему засвоєних знань про сутність гендера та психологію гендерних відносин, про гендерні особливості суб'єктів, знання функцій та технологій гендерної диференціації прийомми гендерної схематизації та прогнозування гендерного ефекту тощо.

Поведінкова складова гендерної компетентності оцінюється через ступінь сформованості системи умінь та навичок майбутніх фахівців соціальної сфери щодо застосування гендерного підходу у професійній діяльності. На думку сучасних дослідників, гендерна поведінка відповідає реальному «програванню» прийнятих на себе кожною статтю сукупності гендерних ролей. Великий вплив на гендерну поведінку можуть здійснювати конкретні соціальні ситуації (у нашому випадку – ситуація гендерної стратифікації в соціальній сфері, яка характеризується явною гендерною асиметрією у бік жінок як представників професій соціальної сфери), а також традиції та норми того чи іншого суспільства (Савків, 2019).

Одним із завдань формування гендерної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери є розвиток гендерної конгруентності – властивості спілкування жінок і чоловіків, що випливає з гармонійності свідомості та поведінки та має у своїй основі гендерну ідентичність (Ярошенко, Семигіна, 2022).

Досвід показує, що досягнення високого рівня сформованості гендерної компетентності випускника закладу вищої освіти та його готовності до реалізації гендерного підходу у професійній діяльності може бути здійснено тільки при побудові його професійної підготовки як цілісної системи. У зв'язку з цим була розроблена модель формування гендерної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери в процесі професійної підготовки в закладі вищої освіти, яка містила цільову, змістову, технологічну і результативну складові, а також конкретизувала принципи та психолого-педагогічні умови, що визначають ефективність формування гендерної компетентності.

До принципів формування гендерної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери, що визначають ефективність функціонування системи, були віднесені принципи гуманістичної спрямованості гендерної підготовки, диференціації змісту та організації формування гендерної компетентності на основі врахування гендерних особливостей, міждисциплінарної інтеграції змісту та технологій формування гендерної компетентності, відповідності технологій гендерної освіти закономірностям професійного становлення особистості.

Було виділено два основні підходи у формуванні гендерної складової змісту сучасної професійної освіти: мультидисциплінарний та міждисциплінарний (або інтердисциплінарний). При мультидисциплінарному підході окремі гендерні аспекти розвитку особистості стають предметом вивчення в межах психолого-педагогічних дисциплін. При реалізації міждисциплінарного підходу до змісту традиційної підготовки фахівця соціальної сфери вводяться спецкурси, які

мають інтегративний характер і дозволяють цілеспрямовано формувати гендерну компетентність з використанням всього арсеналу гендероорієнтованих освітніх технологій.

Зупинимося на основних складових (мета, завдання, технології, методи, моніторинг) розробленої моделі формування гендерної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери в процесі професійної підготовки в закладі вищої освіти.

Мета – формування гендерної компетентності фахівця соціальної сфери у процесі його професійної підготовки.

Завдання:

1) засвоєння системи знань про сутність гендеру, психологію гендерних відмінностей, закономірностей гендерної соціалізації, основ психології гендерних відносин;

2) формування умінь здійснювати гендерну стратегію в організації професійної взаємодії;

3) корекція впливів гендерних стереотипів на користь прояву та розвитку особистісних схильностей, розвиток позитивних гендерних установок на подолання гендерних упереджень та стереотипізованих уявлень про гендерні особливості;

4) усвідомлення власної гендерної ролі в межах професійної діяльності;

5) формування індивідуального гендерного стилю поведінки.

Відбір технологічної складової процесу формування гендерної компетентності фахівця соціальної сфери було здійснено на основі контекстного підходу, з позицій якого у професійній підготовці було виділено три базові форми діяльності: було посилено гендерний аспект у викладанні фахових дисциплін, введено елементи гендерного дослідження до змісту завдань практичної підготовки, гендерна тематика була включена до науково-дослідної роботи студентів.

У роботі зі студентами застосовувалися як традиційні, так і інноваційні методи професійної підготовки: бінарні та проблемні лекції, семінари-дискусії, тренінги гендерної компетентності, різні види ігрових технологій, заняття з використанням методу проєктів, самостійна робота з текстами тощо.

Особлива роль у формуванні гендерної компетентності майбутнього фахівця соціальної сфери належала практичній підготовці, яка дозволила узгоджувати гендерні складові професійної діяльності з її змістовим, методичним, управлінським компонентами. У зв'язку з цим при організації практичної підготовки було розроблено блок варіативних завдань гендерної спрямованості. Зокрема, студентам було запропоновано провести діагностику та аналіз гендерної ідентичності та гендерних стереотипів

окремих учасників професійної взаємодії з використанням опитувальників, обробки та обговорення результатів; провести інтерв'ювання окремих фахівців соціальної сфери на предмет їх поінформованості та ставлення до гендерних проблем; на основі спостереження здійснити гендерний аналіз окремих ситуацій професійної взаємодії; дати оцінку стилю взаємодії окремих фахівців соціальної сфери з отримувачами соціальних послуг з позицій гендерної взаємодії, намітити шляхи корекції гендерної взаємодії тощо. Крім того, під час проходження практичної підготовки студентами було проведено заходи на гендероорієнтовані теми (робота у малих групах над проектами гендерної спрямованості; групові дискусії та тематичні дебати; рольове відтворення ситуацій гендерної взаємодії; виявлення гендерних стереотипів та забобонів через аналіз преси, телевізійних передач, кінофільмів, рекламних роликів та відеокліпів, ситуацій професійної взаємодії, навчання навичкам гендерної експертизи тощо).

Моніторинг гендерної компетентності було реалізовано за двома основними напрямками. По-перше, фіксувалися гендерні показники діяльності студентів, тобто особливості провадження професійної діяльності (її складнощі, перешкоди, спотворення) з позицій гендерного підходу, оскільки ці дані є найбільш інформативними та оперативними порівняно з кількісними результатами. По-друге, здійснювалося спостереження з метою оцінки та прогнозу динаміки особистісних та професійних новоутворень студента, пов'язаних із гендерною компетентністю. В ході експерименту було створено банк діагностичних методик з виявлення сформованої гендерної компетентності студентів закладів вищої освіти, до якого увійшли: тест «Маскулінність–фемінінність» (С. Бем), Фрайбурзький особистісний опитувальник (PP1) та ін. Пріоритетними методами діагностування ефективності реалізації гендерної підготовки були спостереження, вивчення результатів діяльності студентів (твори, есе, реферати, проектна діяльність), письмові та усні опитування (анкети, тести, опитування), індивідуальні та групові бесіди.

Було виділено три етапи моніторингу гендерної компетентності студентів закладу вищої освіти у процесі їхньої професійної підготовки: стартова діагностика, експрес-діагностика, контрольна діагностика.

Проаналізувавши всі показники контрольної діагностики, було зроблено висновок, що в результаті реалізації розробленої моделі рівень гендерної компетентності студентів підвищився: частка студентів, які мають високий рівень сформованої гендерної компетентності, з 25,0% зростає до 34,6%; кількість студентів із середнім рівнем підвищилася з 25,0% до 38,5%; кількість студентів із низьким рівнем знизилася з 50,0% до 26,9%.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Формування гендерної компетентності майбутнього фахівця соціальної сфери у процесі його професійної підготовки буде ефективним за дотримання виділених психолого-педагогічних умов. До них були віднесені: інтеграція гендерних знань у зміст професійної підготовки як у межах інваріантної, так і варіативної частини; урахування гендерних особливостей студентів при організації освітнього процесу, формування у майбутніх фахівців соціальної сфери усвідомлення власної гендерної ролі та індивідуального гендерного стилю поведінки у межах професійної діяльності; розробка процесуально-технологічної складової реалізації гендерного підходу в практичній підготовці; організація моніторингу гендерної компетентності студентів закладу вищої освіти як складової професійної компетентності сучасного фахівця.

Література

1. Карагодіна О., Семигіна Т. Гендерна освіта у підготовці соціальних працівників. Репрезентація освітніх досягнень, мас-медіа та роль філології у сучасній системі наук. *Європейська наукова платформа*. 2020. DOI: <http://doi.org/10.36074/rodmmrfssn.ed-1.03>
2. Савків Т. В. Формування гендерної компетентності соціальних працівників як невід'ємної складової професійної підготовки. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Педагогічні науки»*. 2019. № 3. С. 227-231.
3. Семигіна Т., Ярошенко А. Гендерна компетентність соціальних працівників: науковий дискурс. *Збірник наукових праць*. 2020. С. 32-33. DOI: <https://doi.org/10.36074/05.06.2020.v2.10>
4. Шевченко Т., Полякова О. Соціально-педагогічні умови формування гендерної компетентності батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 6 (90). С. 307-325.
5. Ярошенко А., Семигіна Т. Гендерна компетентність у соціальній роботі: Як інвестувати феміністичні погляди у гендернотрансформаційну практику : монографія. Даллас, США: Primedia e-Launch LLC, 2022. 215 с.

References

1. Karahodina, O., Semyhina, T. (2020). Gender education in the training of social workers [Gender education in the training of social workers]. *Reprezentatsiia osvitynikh dosiahnen, mas-media ta rol filolohii u suchasni systemi. Yevropeiska naukova platforma*. DOI: <http://doi.org/10.36074/rodmmrfssn.ed-1.03> (ukr).
2. Savkiv, T. V. (2019). Formuvannia hendernoï kompetentnosti sotsialnykh pratsivnykiv yak nevidiemnoi skladovoi profesiinoï pidhotovky [Formation of gender competence of social workers as an integral component of professional training]. *Visnyk*

- Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Seriia «Pedahohichni nauky».* № 3. S. 227-231 (ukr).
3. Semyhina, T., Yaroshenko, A. (2020). Henderna kompetentnist sotsialnykh pratsivnykiv: naukovyi dyskurs [Gender competence of social workers: scientific discourse]. *Zbirnyk naukovykh prats.* S. 32-33. DOI: <https://doi.org/10.36074/05.06.2020.v2.10> (ukr).
  4. Shevchenko, T., Poliakova, O. (2019). Sotsialno-pedahohichni umovy formuvannia hendernoi kompetentnosti batkiv-vykhovateliv dytiachykh budynkiv simeinoho typu. [Socio-pedagogical conditions for the formation of gender competence of parents-educators of family-type orphanages]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii.* № 6 (90). S. 307-325 (ukr).
  5. Iaroshenko A., Semyhina, T. (2022). Genderna kompetentnist u sotsialnii roboti: Yak investuvaty feministychni pohliady u genderno transformatsiinu praktyku: monohrafiia [Gender Competence in Social Work: How to Invest Feminist Perspectives in Gender Transformational Practice: Monograph]. Dallas, SSHA: Primedia e-Launch LLC, 215 s. (ukr).

FORMATION OF GENDER COMPETENCE OF FUTURE SOCIAL WORKERS

S. V. Konoshenko, N. A. Konoshenko, I. V. Trubnyk

The article deals with the problem of forming a new generation of highly qualified social workers capable of solving complex situational tasks at a high professional level. The importance of rethinking the purpose and content of professional training of social workers through the prism of introducing a gender approach to education is highlighted. It has been found that a key component of gender training of social workers is the formation of gender competence, which can occur both through the introduction of cross-cutting gender-sensitive approaches and through the teaching of thematic courses. The author defines the conceptual apparatus, including gender, gender approach, and gender competence. The important components of gender competence (motivational and value, cognitive, behavioral) are highlighted and the levels of their formation in future social workers are studied.

The authors outline the tasks of forming the gender competence of future social workers and characterize the model of forming the gender competence of future social workers in the process of professional training in a higher education institution, which contains target, content, technological and effective components. The principles that determine the effectiveness of gender competence formation are specified. The important pedagogical conditions necessary to achieve a high level of professional competence in social workers are detailed.

The basic forms of activity are highlighted: strengthening the gender aspect in the teaching of compulsory and elective disciplines, introducing elements of gender research into the content of practical training tasks, gender issues in students' research work.

The main directions and stages of monitoring the gender competence of students of a higher education institution in the process of their professional training are determined: initial diagnostics, express diagnostics, control diagnostics.

Key words: *gender, gender approach, gender competence, monitoring of gender competence, gender-comfortable environment.*

Коношенко Сергій Володимирович – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Дніпро, Україна). E-mail: konoshenko.sergey777@gmail.com

Konoshenko Serhii Volodymyrovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Work, SHEI “Donbas State Pedagogical University” (Dnipro, Ukraine). E-mail: konoshenko.sergey777@gmail.com

Коношенко Наталія Анатоліївна – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри дошкільної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Дніпро, Україна). E-mail: konoshenko.natalia77@gmail.com

Konoshenko Nataliia Anatoliivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Preschool Education, SHEI “Donbas State Pedagogical University” (Dnipro, Ukraine). E-mail: konoshenko.natalia77@gmail.com

Трубник Інна Василівна – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Дніпро, Україна). E-mail: innatrubnik@gmail.com

Trubnyk Inna Vasylivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of the Department of Social Work, SHEI “Donbas State Pedagogical University” (Dnipro, Ukraine). E-mail: innatrubnik@gmail.com